

KÖKLER, SÖZLER KARŞILAŞTIR-MALARI

ATEŞ, SICAKLIK; HAYAT

Bu fikirlerin anlatışında esaslı iki fonetik **baz** buluyoruz.

Birinci fonetik baz

Birinci tipin sesleri: **a - o** ile **s - t** dir.

Sesel ilkin **a** iken, buradan **o** ya **kaymış** ve **e - i** ile diftong olmuştur; **i - i** perdesine de böylece geçmiştir.

Ündeş hep dış sesleri içinde kalıyor: İslık sesi ihtimal hakim olarak başlamış, bundan **t - d** ye ve kimi lehçede bunların süreklilerine geçmiştir.

Örnekler:

a. Türk lehçelerinde

1. (y) **as** (Alt.) — **yaz**, **yay** (birçok lehçelerde); v. b.
2. **Ot** — **ot + ak** (otağ / oda), **oç + ak** (ocak), **ot + un / odun**
3. **Is** — **is + i**, **is + i + cak / sıcak**; **is + i + t — / sıtmak**, **sıtkı**; **'is + ti / is + si**; v. b.
4. **Iş** — **ış + ik**, **ış + il**, **ış — iv** v. b.
5. **İs**; **is + i**; **is + i + lik**, v. b.

b. Hint - Avrupa dillerinde

Lât. **aed + es** (ocak, oda; mabet); **aes + tas** (= **yaz**), **aes + tus** (hararet) v. b.

Grek. **aith + o** ($\alpha\text{ϊθω}$) = yanmak, alevlendirmek; **aith + on** ($\alpha\text{ϊθων}$) = yanmış, ateş gibi, ateşi) v. b.

Keltçede:

Es. İr. **aed** (= od, ateş), kimr. **aidd** (= hararet, sıcaklık), v. b.

Skr. **edh + ah** (= odun); Aves. **aes + man** (odun); fars. **ateş, hyz + um** (odun), v. b.

Ags. **âd** (hararet, ateş; bûcher); es. nord. **eis + a** (ateş); or. al. **es + e** (baca)

İkinci fonetik baz:

Ka — ko / kö, ku / kü, kı / ki.

Buna **s** den **r** ye ve **z** ye varan bir ses katılıyor.

K sesi kendi serisi içinde bozulup değişiyor.

Örnekler:

Türkçede

Ka + ur — (kavurmak); **kar + ak** = göz v. b. (göz de köz = ateş'tendir)

Kos (Alt.) = sıcak, yanmış kömür; **koz** (Çağ.) = aynı m., **kor** (bizde, aynı mana); **kös, köz** (göz) birçok lehçelerde: 1) yanmış kömür, ateş; 2) göz manalariyle.

Köy — (Sağ., Koyb., Uyg.) = yanmak; **küy** — (Çağ.) = aynı mana; **kö** — mür; **koy + aş / kuy + aş** = güneş: yanın; **kün** (gün), **kün + eş**.

Hind - Avrupa dillerinde

Lât. **Car + bo** = kömür;

Skr. **kudh + ayati** (= yanmış); **kus + aku**, **kas +aku** = yanın ateş, güneş;

Gr. **kaio** (*καίω*) = yakmak;

Lit. **kurti** = ateş yakmak; lett. **kuru, kurt**;

Es. sl. **kuriti** = tütün vermek, tütün içmek;

Lit. **kar + ştas** = sıcak, **kar + ştis** = sıcaklık; lett. **karst** = ısınmak.

Got. **hauri** (= kömür), es. ing. **hurr** (= ateş);

Es.y.al. **herd** = ocak; ags. **he ord** = aynı m.; v. b.

Bunlara **çira, çıraklı, gr. keri** = mum v. b., arapça **harr, hararet**, v. b. katılırlar.

Hayat mefhumunda aynı fonetik baz

Örnekler:

Türkçede

Ku, kü tipinden:

Kurt, kuş (kurt kuş yaban hayvanlarının umumi adıdır); **kur** ile başlar birçok hayvan adları vardır: **kurbağa,**

kuran (Alt.) = koyun, **kur anı** (Tel.) = aç hayvan; **kurtka** (Çağ.), **kurdyak** (Tel.) = ihtiyar, yaşlı kadın; v. b.

kun (D. L. T.) = koyun; **kun + an** (Alt.) = tay, **kun + acın** (Çağ.) = kısrak, **kun + day** (Uyg.) = bir kuş, **kun** (Çağ.) = karga, **kuzgun**; **kun** namak (= yavrulamak); v. b.

Kuç + uk (alt.) = köpek yavrusu, **kiçik** (moğ.) = aynı mana, **küçük** (aynı mana); **kut + ga** (macar), **kut go** (mordvin) = köpek; **kuzi**, **ku zu**; **ku dur** (Uyg.) = yaban kedisi,

kün (Alt.) = irade; **künü** = haset;

küngil/ köngül; **kin**, v. b. (ruhî, manevî kılınlar).

Ko, kö tipinden:

koy, **kon** (= koyun); **koç**; **koz -ı** (Alt.), **koz -a** (Tarançı) = kuzu, **koyan** (Çağ.) = tavşan; **koyon** (Alt.) = tavşan: **koduk** (= sıpa), **kotur** (Çağ.) = türlü böcekler; **koca** = ihtiyar, yaşlı; **kodaman** = yaşlı, büyük; **kotak** (erkeklik uzvu); v. b.

Köpek; **kö** (Sağ., Koyb.) = gönül.

Ka + r tipinden:

Hayvanın ve halâikin umumî adı **kara** dır. Çağ. **kar** kunak = hayvan meskeni, ağıl. «Halk sözü: kişi yarattı, **kara** yaratmadı».

Kar ile başlayan birçok hayvan adları:

Kartal, **karası**, **karsak**, **karga**, **karınca** (Çağ.) (**Kar + incke** -ince = ufak mahlûk); **karça**, (Çağ.) = bir kuş; **karagan** (Kırgız) = bir tilki v. b.

Kar kökü yaşlanıp ihtiyarlamak ta anlatır:

kart, **karı**, **karımkak** v. b.

Kan tipi ise, **kun**, **kon**, **kün** ile yaklaşırlar; bundan **kan + cık** = dişi köpek ve umumî olarak (dişi hayvan) adı çıkmıştır. Hayatın kaynağı olan **kan** da bu serinin tipik bir sözdür.

HİNT - AVRUPA DİLLERİNDE

Bu dillerde **ka** (ko, ku, ki) ve türlü ulamalarıyla başlayıp hayatı ve hayvanlara delâlet eden isimler pek çoktur. Bunlardan, insanın ilk aldırdığı hayvan olan köpek üzerinde biraz durmakla iktifa edeceğiz. Bu karşılaşlığında **k** sesinin ön damağa ve dişlere doğru giderek **ç/ş/s** serisini takip ettiği de görülür.

Lât. **can + is** = köpek (bu kök bizim **kan + cık** ile doğruca birleşir. Ostyakça: **kanak** = köpek)

Gr. **küon, kūnos** = köpek, yk. Türk. **kun**; **kun + na-** (= köpek veya kısrak yavrulamak);

Ir. ve toh.cu (**ku**), izafette **con (kon)** = köpek; lit. **šuon** izafette **sun-es** = aynı mana;

Av. **s + pa**; Herodota göre Med dilinde: **s + paka** = köpek;

Rus. **so + baka** = idem (**paka, baka** eklentileri bizim **kurbaka / kurbağa** daki ve köpek teki eklentilerin aynıdır; bizim **sı + pa** ile **sip** (D. L. T. = **tay**) ve **körpe** bunlarla birleşir).

Rus. **su + ka** = diş köpek.

Germen grupunda:

Got. **hun + ds**, al. **hun + t**, ags. **hun + dr** = köpek. (Bunlar türkçe **kun** tipi ile yaklaşır.)

Kafkas dillerinde :

Hoy (yk. koy), hu (yk. ku), hva (yk. spa) = köpek; oset. **khu + dz**, **khuç** aynı m. Bask. **ho-r** = aynı mana.

Gr. **kü-os** (=döl); Avest. **kutaka**, fars. **kudak/gûdek**, (= küçük), fars. **kûçek** = köpek yavrusu; v. b.

TAVAR DAN BESTİA VE BELLUA SÖZÜNE

Hayvan mefhumu serisini kapamadan meraklı bir karşılaştırmadan kendimizi alamıyoruz.

Lât. **Bes-tia** (= her türlü hayvan; davar, ve canavar)

Hint-Avrupa kökü **dheves-** (= soluk, nefes), (sesleri: **dışsesi**, a/e seseli, dudak sesi, ıslık sesi).

Kökteki **diş** sesi lâtincede düşüyor; dudak sesi **b** ile temsil ediliyor; **diş** sesinden hafiflenen kök bir heceli oluyor: **bes** (ek ile; **bes + tia**).

Başka mümessilleri :

Litvanca: **Devesiu** = soluk soluğa gelmek.

Göçça : **Dius** = hayvan

Eski ingilizce : **dyr** = hayvan

Anglosaksonca: **deor** = »

Es. y. almanca : **tior** = »

Bu karşılaşmalar arzettiğimiz lûgatten alınmıştır. Bunlara grekçede rasgeldiğimiz iki mümessilini ilâve edelim:

I — Thir (= vahşi hayvan), II — Tavr + os (= boğa). Bugünkü almancada hayvanın «Tier» olduğunu da hatırlayalım.

Burada **s/r** karşılaşması tespit ediliyor.

Türkçede: **tavar / davar** (= hayvan, hususiyle koyun, sığır v. b.)
Bu kelime **panturc'dür** (yani bütün Türk lehçelerinde vardır). Hint-

Avrupa dilleri için klâsiklerce kabul edilen kökteki mürekkep **dhv** sesinin her iki unsuru (diş t/d, dudak v sesi) türkçe mümessilde saklanmıştır. Ulama olan «s» ise bizde ve germanik grupta «r» e değişmiştir.

Türkçede bu sözün dar vokalizm ile bir mümessili daha vardır:

Tır ik, **dir ik** = canlı; dudak sesinin aşınması es.in. **dyr** ve grekçe **θιρ** de de vardır. Türkçe **deve/tive** ve **düve** adlarını da bu kökten çıkmış buluyoruz.

VÜCUT AZALARI

Lâtince: **caput** = Türkçe: baş

Bu lâtince ismin «baş» ile sesçe (lâfzî) hiçbir benzerliği yoktur; fakat teşekkülüne esas olan **kap-** türkçede, büyük bir mana yakınlığı ile vardır. Bu ismin sonundaki «-ut» eki artıksı (zait) dır. Bunun -l-li bir (thème) gövdesi daha vardır; bu gövdenin bazı mümessilleri şunlardır:

Gr. Kefali = baş (kef + al + i; kef / kap)

Ags. Hafola = baş (haf + ol + a; haf / kap)

Sanskritçede kafatası demek olan **kapalam** ismi, özünde, «saksı kırtıltısı», kapak şeklinde kemik» manasındadır. Aynı dilde:

Kapâlı = dilenci keşküllü (kabi)

Kapolî = diz kapağı

Kapolah = yanak

İsimleri vardır; kap— kökünün bu müştaqlarında hep **kap**, **zarf** ve **kapak** manalarını buluyoruz. Hofmann bunları zikrederek baş manasına olan lâtince “**kaput**,” un kökünü **capio** fiilinin kökü ile birleştiriyor. Bu fiilin de ihtiva etmek (**kaplamak**) ve **kavramak** manasile lâtincede verdiği müştaqlar çoktur:

capis! = bir nevi kupa, vazo; eskiden kullanılırdı, sonra dini merasime mahsus kalmıştır.

capsa = sandık, kutu.

capulus = tutamak, sap; kabza; v. b.

İşte, baş demek olan «**caput**» un kökü kap— türkçede aynen ve aynı mana ile vardır: Türkçe «**kap**» ismi kadar «**zarf**» manası ifade eden söz yoktur. Artıksı -l- ise türkçenin kullandığı eklerdendir.

Türkçede bu kökten zarf ve kapak manalarile iştikak etmiş isimler çoktur:

Kap (her türlü zarf), kapak, kapı, kabuk, kapçık (çiçek ve tane kapsulu), kapsa (d. f. = parmaklık kapı), kapsak (d. f. = çamaşır sepeti), kabak (bir kutu, bir vazo şeklinde olan maruf yemiş), kabircik (d. f. tohumu kaplayan kapsul), kaburga (gövdeyi kaplayan kemik kafes); v. b.

Başka Türk lehçelerinde de zarf ve ihtiva eden manasile bu kökten çıkmış sözler çoktur: hertürlü zarflar (torba, çuval, kin, kılıf v.b.) ifade eden kap bütün Türk lehçelerinde vardır; bundan başka müştakları da Radlofun lûgatinden alıyoruz:

Çağataycada: Kapuk = kapu; mahfaza; kabuk;

Kapik = örtülü, sarılı;

Kaburcak = balık pulu;

Kapkak = kapak, sargı.

Sagaycada: Kapkis = sap, kulp, tutacak yer;

Kazan dilinde: Kapçık = küçük torba,

Teleut dilinde: Kabircak = kabuk, koza, v. b.

İleride, sesle mana münasebetlerini anlatırken bu köke ve yakınına dönmek üzere bu misaller zincirini burada kesiyoruz. Yalnız Komandı dilinde «kapsa»nın tastamam lâtincede olduğu gibi (sandık, çekmece) manasına gelmesini dikkate lâyik buluyoruz.

Türkçede aynı kökten baş ve kafatası ile ilişkili manada müştaklar da vardır:

Çağatayca: Kapa (= kafa) bunlardandır. Azeride ve Anadolu'nun bazı yerlerinde «kabak» ismi «alın, kafanın öntarafı» manasındadır.

Çağatayca «kapa» ismini farsça «kafa» isminden alınmış gösterenler olabilir; fakat hakikat böyle değildir: Çağatayca «kapa» başka lehçelerde «alın» manasile bulduğumuz «kapak — kabak» isminin kendisidir. Çağatay fonetiğince eskiden «kapak» olmak lâzımğelen bu sözden,— k nin aşınmasıyle, sonraki «kapa» şekli türemiştir. —ak şeklinde dilimizde, birçok aza isimleri vardır: kulak, yanak, şakak, sakak, bacak, dalak, yürek, bilek v. b. Bundan da ilk şeklin —aklı olduğuna hükmedebiliyoruz. Bu müştaklarda kökün ismi bir unsur olduğu anlaşılıyor, dilde bu yolda teşekkül etmiş başka misaller vardır:

dam / damak, yol / yolak, baş / başak, at / atak (siyt, şöhret), ben-benek, v. b.

«Kap»tan da kapak^ı ve kabak = alın, kapaktan ise çağ. kapa = kafa (baş) olmuştur.

Radloff lûgatinin ikinci cildinde şapka manasile «kapalus» ve bir

nevi serpuş manasile « kapaça » isimleri de vardır ki başla ilişikleri şüphesizdir.

Bu tetkik gösteriyor ki Hofmann'a kadar lisancıları şaşırtmış olan lâtince « caput » isminin kökü olan **kap**-ın sîrînî türkçe « kap » açık açık meydana koyuyor.

* *

Lâtincede kafatası manasile **cal+va** ismi de vardır. Etimologik lûgatler bu kelimenin daha eskiden su testisi, su kabı ifade ettiğini söylüyor. Bu isimle ilişikli **calvus** sıfatı vardır ki başı daz (ayaz, saçsız) ve **kel** demektir.

Bu mana ile başka Hint-Avrupa dillerindeki mümessillerinden islavca **göl-iy** (çiplak), almanca **kahl** (ayaz başlı, kel), eski almanca **calva** v. b. ndan anlaşılıyor ki bu kelimenin kökü **kal/kel** - dir ; - v - gördde teşkiline yarıyan bir ektir.

Bu kelimeyi türkçenin **kel** ve bu kökten çıkmış daha birkaç ismine yaklaştırıyoruz. « Kel » fariside dahi kullanılıyorsa da bundan türkçenin farsçadan ödünç aldığına hükmedilemez. Bu ortaklık menşe' birliğinden ileri gelmiştir. Bununla beraber kelimenin mana tekâmülünu, dallanışını anlatan müştaklara en çok türkçede rasgeliyoruz.

Tetkikimizden anladığımıza göre « kel » hastalıktan ve arızadan evel asıl kafanın kendisine delâlet etmiştir. Her iki lisanda (TÜRKÇE ve farsçada) kullanılan «kelle = baş», «kel» den, bir ikizleme (*teşit-gemmination*) ile çıkmıştır.

Fariside, baş manasını andıracak bu kökten türemiş başka söze rasgelmiyoruz. Halbuki türkçede kullanılan «kelli felli» tâbiri «kel» in itibarlı bir mana ile kullanıldığı gösteriyor. Bunu « kerrüfer » suretinde arapça göstermeye yeltenenler vardır, fakat bu, yobazca bir tevilden ibarettir; bir yabancı sözün halk ağızına düşmesi için çok kullanılmış olması lâzımdır; mükerrer hücum demek olan «kerrüfer» in edebiyatımızda işgal ettiği yer hiç hükmünde oluktan başka manaca da «kelli felli» ile hiçbir yakınlığı yoktur. Bu tâbiri «kelle kulak yerinde» tâbirile yaklaştırdığımız zaman da «kelli» nin baş ile ilişikli bir mana anlattığını hissederiz.

Bundan başka «keleş» ismi, pek eski bir nisbet lâhikası olan -eş ile «kel» den yapılmıştır (mukayese ediniz: Gün / güneş, sal / salas). Bunun son zamanlardaki manası «başında kel hastalığı olan» ise de bu kelime masal ve destanlarda «kelli felli» yi andıran bir mana ile anlaşılmaktadır.: «Keleş oğlan» yakışıklı ve cesur delikanlı demektir.

«Kelek» ve « kelem » adları herhalde kelleye benziyen biçimleri sebebile biri ham kavuna, ikincisi lâhanaya verilmiştir.

Dilde hastalığı hasta uzvun ismile anlatmak vardır: « Çocuk boğaz olmuş » gibi ki burada âza ismi âzanın hastalığını anlatır. Baş manasile kullanılan « kel »in de bu yolakla baş hastalığına işaret olması gerçekten uzak görünmüyor. Nasıl olursa olsun, farsça kadar ve farsçadan daha çok, türkçede lâtinice **calva** ve **calvus** ile (her iki manada) ilişikli sözler mevcuttur. Şeklile türkçeliği şüphesiz olan **kalpak** (= b. n. başörtüsü) de bir şahittir.

TÜRKÇE ÇENE, LÂTİNCE GENA

Derleme fişleri bize gösteriyor ki, **çene** Anadoluda şu şekillerde söylenir:

- I — Ekek,
- II — Enek - engek -,
- III — Ekenk.

Enek şekli Kamusu - Türkide de vardır. Bundan başka Sıvastan gelen bir fiş «ene», başka bir fiş te «en» adını **damak** manasile getiriyor.

Kamusu - Türkide « sakak » adının manası ² « çene altı, gabgab » olarak tesbit ediliyorki derleme fişleri arasında da bu mana ile aynı kelimeye rasgeliyoruz.

“**Şakak**, ise kulak ile saç arasındaki yerdir.

Bu şekillerden bilhassa « enek » bize derhal « yanak » adını hatırlatır ki bu da yüz kısımlarından biridir.

Gerçek, bu sözlerin hepsi « çene, çene altı, damak, şakak, yanak » gibi yüz ve baş kısımlarına delâlet ederler; hepsinde fonetik değişmelerle anlatılabilir bir ses yakınlığı da vardır.

Bu itibarla bu sözleri iki kısma ayırabiliyoruz:

A: (Konson) **ündes** le başlıyanlar:

« s » akak, « ş » akak, « y » anak, « ç » ene.

B: (Vokal) **seselle** başlıyanlar:

ene, enek, ekek, ekenk

Bunu tesbit ettikten sonra « çene » mefhumunu başka Türk lehçelerinde anlatan sözleri ayıralım. Radloff, Divan ve Şeyh Süleyman lûgatlerine müracaat ederek aldığımız neticeler şunlardır:

İgi (Şor.),

İğek (Kaz; Başk; Kır.),

İnek (Tar; Bar.),

Engek (D. L. T; Kom.).

İkek (Çağ.),

Çenke (Çağ.).

Hepsinin manası çene, çene kemiği veya çene altıdır.

Bu «ç» başlangıcılıkla bizim türkçeden başka Azeride ve Çağataycada vardır; fakat çeneden gelen **çinemek** fiili (**çaynamak, çeynemek** şeklinde) bütün Türk lehçelerinde mevcuttur.

Bu şekiller tesbit edildikten sonra, aynı sözün Türk oymağına giren bütün lehçelerde aldığı ses değişimleri hakkında bir fikir edinilebiliyor. Türkçe olduğuna asla şüphemiz olmamış - kimsenin de şüphe etmeye hakkı bulunmamış - bu kelimeye artık başka dillerde, hususîle Hint-Avrupa oymağına giren dillerde de takip edebiliriz.

En önce onu komşu dil olan Farsçada arıyalım.

Bu dilde **çene** manasile doğrudan «çane» ve «zenah», **ağız** manasile de «dehan» adlarına rasgeliyoruz.

Bu son iki isimde, baştaki konsondan sarfınazar **-enah** ve **-ehan** kalır ki aralarında ancak bir «**métathèse**» farkı vardır. «**Enah/eneh**» ile bizim **enek** arasında ise bir h/k karşılaşmasından başka fark yoktur.

Baştaki «z», «d» seseleri ise, türkçe şekillerde gördüğümüz «ç, s, ş; y» serisini uzatmış oluyor; «z, d» sesleri «s» gibi diş seslerindendir. Yalnız z, d çönlük veya çağrı «sonore» dur. Birçok örneklerle bu fonetik karşılaşmaların türeliliği teyit edilebiliyor.

O halde, aynı kelimeyi, Türk dilleri oymağını aşmiş Hint-Avrupa dilleri oymağına geçmiş olarak ta buluyoruz.

* *

Lâtncede, «çene» ile sesçe ve manaca en sıkı bir ilişkiyi olmak üzere, **yanak** manasile, «gena», cem'i «genae» adına rasgeliyoruz. Etimologik lûgatler bu kelimeyi başka Hint-Avrupa dillerindeki şumütenazırlarile karşılaştırırlar :

Sanskritçe : Hanuh = çene kemiği

Grekçe : Genu-s = alt çene

İrlanda dili (keltçe) : Gin (geno) = ağız

Gal dili » : Gen = yanak, çene

Gotça : Kinn (-- us) = çene kemiği, yanak

Almanca : Kin (eskisi: kinne) = çene

İngilizce : Chin (telef. Çin) = çene, v.b.

Bu kadar misaller karşısında klásikler dahi bedaheti tasdik ederler.

Lâtince: **aur + is** — Türkçe: **kul + ak**

Aralarında hiçbir ses benzerliği olmamakla beraber bu iki sözün

menşe' birliğine hiç şüphemiz yoktur. Bu sözün gelişme ve değişmelerine birkaç örnek getirelim (Hofmann'dan) :

Lituanca : **aus**-is = kulak

Hint-Germence : **ausiio-**, **ausi** (kök olarak)

Avesta : **uši** (iki kulak)

Islavca : **uši** (iki kulak)

Arnavutça : **veş** (kulak)

Aynı lûgatte kökün -r- sesile gelen mümessilleri de vardır.

Kelimenin farsça şekli, bildiğimiz gibi, **gûş** olduğu gibi Vullers'in lûgatinde **ghûş**, ve sonunda -l- ile **ghûl** şekilleri de vardır.

İste bu **ghûl** şekli türkçe **kul**+ak adının kökü ile birleşiyor. Bugün artık aynı mâna ile kullanılmayan basiti **kul** un eski mevcudiyeti -ak şeklinde anlaşıılır (az yukarıda söylediğimiz gibi türkçede isimlerden -ak ile ikinci şekillerini varatmak geniş bir eskişkai-dedir.)

Trombetti **kulak** ve **işitmek** mefhumunun ifadesinde kullanılan sözlerin tip kökünü **kul** ve **kur** olarak kaydediyor.

D. L. T. de ise **kü/ku** ses demektir ki en basit kök bu olmak lâzımgelir.

Sanskritçede «**kar-na**» kulak demektir; bunun nazarı «**kwl-no-**» dan çıkışmış olmasına müellif ihtimal veriyor.

KUL tipinin asıl kullanıldığı diller Ural-Altay oymağına girenlerdir. Birkaç örnek :

Suomi [fin dili] : **Kuule** = işitmek , kulak asmak ;

Kuulu = itaatlı olmak ;

Estonca : **Kule-** = işitmek, iştip öğrenmek ;

Kulu- = itaatlı olmak ;

Kula- = istihbar etmek ;

Laponca : **Kulle-** = işitmek, duymak ;

Kullo- = şöhret, sıyt, şayı olan ad ;

Mordwince : **Kulye-** = işitmek ;

Çeremişçe : **Kol-** = işitmek ;

Vogulca : **Hol-**, Ostyakça : **hul-** = işitmek.

Hint-Avrupa dillerinde **kulu-** şekline **klu-** (Lâtince **clu-o**, = du-yulmak, şayı olmak, grekçe **klü-o** = işitmek) kökü tekabül eder.

Bu misaller, dikkatle çözümlenirse, **aur-is** kökü ile **ku-l** kökü

s

r

birleşir; bizim hem **esit** işit hem **kul-ak** köklerimizin bunlarla mutabakatı anlaşıılır.

Lâtince: **muc**-us, Türkçe: (sü) **mük**

Bu misalde, okuyucuyu, türkçe şeklin başındaki (s) sesinin şartsızlığını umuyoruz, çünkü bu gibi fonetik hâdiselerinin bütün dillerde çok olduğunu, şimdiden, gördüğü misallerden anlamıştır.

Bununla beraber Hofmann'ın lûgatinde, «emungo=sümkürmek» fiilinin izahı sırasında bu başlangıç «s» sesinin başka Hint-Avrupa dillerinde de bulunduğuunu görüyoruz. Bu «s» li şekilleri göstermeden önce lâtincede ve muhtelif dillerde bu kökten müştak sözlerin türlü manalar kazandığını hatırlamalıyız. Lâtince «**muc**-eo» fiilinin manası küflenmek, «**muc**-us» ise sümüktür; **muc**-idus hem **küflü** hem **sümtüklü** demektir.

«S» li şekiller: Grekçede, bu kökten, yalnız «m» ile başlayan sözler bulunduğu gibi «sm» ile başlayanlar da vardır:

mük-tir ve Herod. **smük**-tir = burun (= sümküren)

Bundan başka derisi lüzuetli bir balık anlatan «**mük**-son» adı «**smük**-son» şeklinde de vardır.

Kimrikçede de bu kök hem «m» hem «sm» başlangıcı iledir:

Yeni İrlanda dilinde: **smug** = kûf, **smuc** = nezle

Bu ve benzerleri dolayısıle Hofmann kökün en eski bir şeklini kaymak manasile: (s) meu-; (s) meug- olarak kabul ediyor.

Bütün bu tanıklıklar türkçe **sümük** adının Hint-Avrupa gruppundaki mütenazırlarile aynı menşe'den çıkışmış olduğunu ispat eder.

Son olarak lâtince **caud**+a, **cod**+a, **cod**+ex, **caud**+ex isimlerinin türkçede bulduğumuz mütenazırlarını gösterelim.

Lâtince **cauda** nin manası **kuyruk**tur. Türkçenin kökü olan **kuy-** eski bir **kudh-** ve **kud-** şeklinin mevcudiyetine delâlet eder. (Ayak / adhak / adak ile mukayese ediniz). Kod- imlâsı ile de yazılan lâtince kökün eski türkçe **kud-** ile aynıyeti barizdir. Türkçedeki **gg-ö-t** ve **gûd**+ük isimlerinin de etimologisi, ses ve mâna kontrolu ile bîdir.

Kuy-ruk sözünün başka Türk lehçelerinde mütenazırları şunlardır:

Soyonca: **Kud**+ur+uk;

Koybalca: **Kuz**+ur+uk:

Yakutça: **Kut**+ur+uk;

Çuvaşça: **Kot**, v. b.

Lâtince **caudex** ise **gövde** (ağaç gövdesi) demektir:

Lât. **caudex**, **codex** — Türk. **gövde**

yaklaşması kendiliğinden göze çarpmaktadır. «**Köt**-ek» ve «**kült**-ük» de çok yakındır.

Türkçedeki üç şekil (gövde, kötek, kütük) lâtincedeki iki şekil (codex, caudex) ile karşılaşıyor. «Codex» in ihtisası manası «ana defter», «ana kitap» dır ki türkçede de «kütük» aynı mana ile kullanılıyor.

(Lâtincede-**ex** (ek+s)soneki türkçenin-(e,i) k şeklile karşılaşıyor).

Tad mefhumu:

Bu mefhuma, ait, iki diller grupunda müsterek bulduğumuz söz, ekşiyi anlatan sözdür:

Lâtinice «ac-» kökünden çıkan sözler başlıca iki mana anlatır:

- 1) Ekşi, keskin, nahoş tat;
- 2) Sivri, delici, keskin.

Lâtinice **aceo** fiili «ekşi olmak» demektir.

Türkçe «ac-i», esas itibarile nahoş bir tattır; denizin tuzlu suyu na acı dediğimiz gibi sırkenin tadına (yani ekşiyeye) «aci» diyen Türkler de vardır.

Hofmann'ın eserinde G. Meyer, Pedersen'den naklen, **aksh-** kökünü görüyoruz ki bizim «**ekş-i**» buna çok yakındır.

Lâtinice **ac-** kökü -r- sesile uzatılarak yine nahoş bir tat ifade eder ki türkçe (**k**) **ek-re** buna tekabül eder (mukayese ediniz: fransızca *âcre*).

Bu kökün başka Hint-Avrupa dillerinde mümessilleri vardır:

Gotça: **aket**; Anglosaksonca: **eed**, v. b.

İtalyanca **acido** (= hamız) isminde «c» bize yakın olarak «ç» okunur. Başka türk lehçelerinde mümessilleri şunlardır:

açi (Kırım - Karavım); asi (Yakutça); açı-mak (Çağatayca = ekşi olmak); açu (Alt., Karakırgızca, Kaz.) v. b.

Sivri, uç manalarile birçok müstak söz veren lâtinice **ac-** kökünün, bir Hint-Avrupa kökü sayılan **ak-** dan çıkışmış olduğunu Er. Meil. lûgatinde görüyoruz:

Acies (= uç, sivrilik; ve bundan: *nafiz nazar*, gözbebeği, göz), **acus** (igne), **acer** (= sivri, keskin), v. b.

Bu ak- kökü grekçe **ak -r-a** (= uç) sözünde «a» ile ise de İyonya dilindeki **ok -r-is** (= uç) sözünde bu vokal «o» oluyor. Eski lâtincede de **ac-ris** (= dağ sivrisi) vardır.

Bu kökten grekçede gördüğümüz müstaklar arasında **ak -on** (= mızrak), **akan - thoş**, **akan - os** (= diken, deve dikeni) hususî dikkate läyiktir.

Nahoş veya keskin tat ifadesinde türkçede kullanılan (ac-, aç-, ekş-), (k) ekr-) köklerinin lâtinçeye ve umumiyetle Hint Avrupa diline ait aynı mefhum köklerile bağlandığını gördük. Şimdi de sivrilik mefhumunu anlatan türkçe kökleri görelim:

Bu kökler bir vokal ile bir «k - c» ksonundan teşekkürül eder; bazı müştklarda bir başlangıç konsonunun da mevcudiyetini tesbit ediyoruz:

1) uc-

uc-ra (Yk. gr. **ok-r-is**, **ak-ra**)

(b) uc + ak (= köşe)

Bu sözün, «ucu bucağı yok» tâbirinde olduğu gibi, **uc** ile beraber kullanılması dikkate lâyiktir. Vesika tanıklığı olmamakla beraber buc + ak isminin kendisinden çıktıgı bir **buc** ismi mütesavverdir (baş - başak, dam - damak, yol - yolak, ben - benek, bel, bil - bilek. v. b. gibi).

2) ok, uk (Kazanca): (Yk. gr. **ak-on** = mızrak, **ok-ris** = sivri uç)

uk (Kırıgzca) = yurt damına konan sırik

3) ik (ig), iğ (= eğirmek âleti; araba iği=okun ucu); iğ-ne; (t, d) ik, (t, d) **ik-en** (Yk. gr. ak-an-).

Görülüyor ki, vokalizmin daha geniş bir değişme alanı olduğu ve başlangıç seslerinin türlü karşılaşmalara kabiliyeti bulunduğu tanılırsa bu örnekler de iki diller grubunun yakınığını ispat eden kuvvetli deliller teşkil ederler.

* *

«Keskinlik» vasfı ile tatlardan mesafeye müteallik «sivrilik» mefhuma geçti. Bu münasebetle yine mesafeye ait başka bir mefhumun ifadesinde, iki diller grubunda bulduğumuz yakınılığı da işaret edelim:

Lâtince: **aequ-or** = ova, deniz

sözünün kökü türkçe «eng-in» sözünün **eng-** köküne ses ve manca yakındır.

, Her iki dilde kök «düz, arızasız bir enlilik» (bir müstevililik) ifade eder. Türkçede, daha çok eskiden, bu kökte bir başlangıç «t» sesi görüyoruz: (t) eng+ir=gök ki kökü sumerce ile türkçede müste-rektir. Yalnız türkçede bu kökten (t) eng+ri ve (t) eng+iz şeklinde iki söz çıkmıştır. (Teng-iz den zamanla **deniz** çıkışmış olan son isimde bir z/r değişimi görüyoruz).

Şekle dikkat edilirse lâtince -or türkçe -ir ile birleşir. Vokalizmin ayrılığı bizde gelişen ahenkten ileri gelmiş sayılabilir. Dikkate lâyiktir ki her iki diller grubunda «düz» mefhumu gibi «denk = müsavi» mefhumu da aynı kökten müştak sözlerle ifade edilir:

Lâtince: **<aequ-us>** = müsavi, muadil;

Türkçe: (t) **enk**, (d) **enk**

Ağrı mefhumu:

«Ağrı» ve hastalık mefhumunu anlatan bazı sözlerin kökünde de, iki diller grupunda, ses yakınlığı barındır.

Lâtince: **aeg** - er (= hasta, muztarip, **ağrılı**); **aegr** - um (= **ağrı**, ıztırab)

Bu **aeg**-kökünden çıkışlı lâtince sözleri Hofmann, uzaktan, Hint - Avrupa dillerinden bazlarında bulduğu benzerlerine yaklaşır:

Lituanca: **ing** - is (= gevşek, tembel):

Letçe: **iğt** (= pek çok zayıf nahif olmak, kağısamak):

Anglosaksonca: **inc** - a (= rahatsızlık, inilti, sikâyet);

Eski Nor.: **ekki** (= keder, ıztırab) v. b.

Bunların müsterek nazarı kökü:

aig - , **ing** - gösteriliyor.

Grekçe **ektikos** (= sıtmadan bitkin),

iktistos (= acınacak halde olan) sözlerinde ve bu aileye giren başkalarında da aynı kökün varyantları görülüyor.

İngilizce **ache** (telâffuzu: eik) = ağrı da aynı kökün bir mümes-silidir. Eski Hintçe (sanskritçe) **yaksmah** (= hastalık, bitkinlik; **kağısama**) da bu oymağa girer.

Grekçe: **Kaheksia** (= kağısama, cachectie) de sesçe ve manaca bu ailedendir.

Türkçede ağrı, ıztırab mefhumunu ve ona yakın olanları anlatan kökler Hint-Avrupa dilleri grupunda gördüklerimizle doğruca birleştirilebilir; bu kökler eski bir ana kökten çıkışlı görünüyorlar, aldığı şekiller şunlardır:

- 1) **ağ** - , **av** -
- 2) (s) **ay** - , (ç, k) **ağ** -
- 3) **ek** - , **eğ** - ,
- 4) **ik** - , **iğ** - , **ing** -

Bunlardan çıkan sözlerin başlıklarını şunlardır:

ağrı (Yk. lât. **aegru** - m), **avru** (hasta, hastalık; Kır., Kaz.)
sayrı - ru (= hasta), **çağşak**: **kağışak** (= yaştan, hastalıktan bitkin; eskilikten harap, yıkılacak halde), **kağısamak** (Yk. sanskritçe; **yaksmah**, gr. **kaheksia** - cachectie), **ekti**, **eğti** (bitkin, biçare, acınacak halde, Yk. gr. **ektikos**), **ik/ek** (Uyg. = hastalık); **yık** (Çağ = hastalık); **ik + le + mek** (Uyg. = hastalanmak); **ik + lik** (Uyg. = hastalıklı); **eğez**, **iğez**, **incez** (bitkin, hastalıklı, zayıf), **iğ-le** (hastalanıp düşen meyva), **iğ-li** (= sakat, malül), **iğ-dis**, v. b.

* * *

Zaman mefhumları:

«Zaman - çağ, yaşı, yaşama» mefhumları, iki diller grupunda, eski- den müsterek olduklarına kanaat getirilen köklerle ifade olunmuştur.

Lâtincede **aev** - us, - um (= zaman, süreklilik; bitmez süreklilik) şeklinde rasgeldiğimiz sözü etimologi lûgatları birçok şekiller kabul eden mümessillerile yaklaşıtırırlar. Biz burada ancak türkçede yakınlıklarını gördüğümüz şekilleri alıp gösteriyoruz:

Grekçe **aion** (= zaman, ömür, çağ), **aien** (= daima); bunlardan «aion» sözü «digamma» ile yazılan bir «aīgon» köküne bağlanıyor. Gotça **aiws** (= zaman, ebediyet) sözünde de aynı ses unsurlarını buluyoruz. Almancada **ewig** (= ezelî, daimî) vardır.

Sanskritçede ve Avestada **âyu** (= ömür, müddet) vardır ki tasrifte **yava**, **yavoi**, **yaos**, şekillerini alır. Keltçe mümessilleri: İrlanda dilinde: **ais** (= yaş), gall. **oes** (= yaş, ömür), **oed** (= yaş, an).

Bu kökün türkçede mümessilleri şunlardır:

- 1) Çağatay: **ödh** (Rbg.), uygurca **öt** (= zaman, an)
- 2) Uygurca: **čd** - ün (= daima), **ödü** (= muvakkat)
- 3) Bizde **çyün**, (= bir ögün yemek, bir **øyün** mektep); **övün** **övün** (= arasına)
- 4) Bizde: **øy**-len, **øy**-leyin.
- 5) Ferhenknamede: ol **uhtun** / **u(h)t+un** (= o zaman)
- 6) Teleutçe: **øy** (zaman, müddet),
- 7) İbni-Mühennada: **uy** (øy) (= zaman), **uya** (= vaktile)
- 8) **uya** (Nesil, génération; Sag., Koyb.)
- 9) **Üdh**, **üdh** lek (D. L. T. = zaman).
- 10) **Yaş** (yk. skr. **yaos**, kelt. **ais**, **oes**)

* *

Sevmek mefhumu:

Bu mefhum lâtincede **am**-o fiilinde görülen **am**-kökü ile anlatılmaktadır. Grekçede büsbütün başka bir kökten, bu mefhumla ilişikli, yüzlerle söz türemiştir, bu da **fil** - köküdür.

Grekçede sevmek ve öpmek aynı kökle ifade olunur; **fil**-eo (= severim, dostça-), **fil**-ima (= öpüş).

Türkçe: (s)**ev** kökünün bir varyantı uygurca (s)**ep**-tir: (s)**ebük**, (= dost, sevilen), (s)**eber** (= sever) gibi.

Öp kökünün bir varyantı da «**ep**» tir (Uygurca: epmek == öpmek).

Böylece (s)**ep**-mek, **ep**-mek arasında bir aynilik tasavvur edilir. (Grekçede iki mefhum aynı kökle ifade olunduğu gibi). Türkçede

sevmek fiilinin bir manası da **öpmek** olduğu malûmdur. Bundan başka **ep-mek** ile **em-mek** de biribirine yaklaşırılabılır. (**epmek** Şor., Leb. = **emmek**.)

Böylece lâtince **am-** ile türkçe **ep-**, **em-**, **(s)ep-**, **(s)ev-** arasındaki yakınlık meydana çıkar.

Baştaki diş sesi bazı yerde düşmüştür, dudak sesi kendi serisi içinde p/b/v/m değişimelerini almıştır. Türkçede en yakın mümessili **am** ra (ğ) ve **em** re = dost, aşık kelimesidir.

Şekil benzeyişi:

Lâtince **am-ic-us** (= dost), türkçe **seb-ük** (= dost, sevgili) ve grekçe **fil-ik-os** (= dost, dostane) müştaklarındaki -ik eklentisinin de aynıyeti barizdir.

Düşman ve harp mefhumu:

Lâtince **bell-um** muharebe demektir. Eski lâtincede bu kelime aynı mana ile **dvellum** olarak görülüyor. En eski kök **dâv-**, **dev-**, **dû-** şekillerinde tasavvur ediliyor. (Etimologik lûgatler).

Buna mukabil eski grekçe: **dhaïs** (= savaş), Homer dilinde **dhağı** (savaşta, harpte), **dhai-fron** (= düşmanca), **dhai-os** (= tahrîpkâr), v. b.

Türkçenin hususî fonetiğinde: d/dh/y/z karşılaşmasına çok rasge linir: (adak, adhak, azak, ayak) gibi.

Buna göre, **digamma** ile, eski grekçe **dhağ-i** tamamile türkçe «yağ-ı» (= düşman) adına mutabık gelir.

Bundan çıkan **yav** çağataycada «**harp, savaş**» manasına gelir. (Şunu da mukayese ediniz: Yav- (s)av-aş).

Türkçenin **yağ-**, **yav-** kökü Hint-Avrupa dilleri için kabul edilen **dav** köküne tetabuk eder.

Bundan başka, türkçe **yan-**, **yak-** (yağ-) köküne mukabil, aynı mana ile, grekçede birçok müştak sözlere tesadüf ediyoruz:

dhan-os (= yanacak şey, yanabilir): **dhağ-io** (= **yakıp** parlatmak), **dha-s** (izafette: **dhadhos** = meşale) v. b.

Böylece grekçe **dha** (ğ,n), türkçe **ya** (ğ,k,n) gövdeleri de birleşiyor.

* *

Hareket, sevk ve idare mefhumu:

Lâtincede (ve grekçede) **ag-** ve bazı yerde **ac-** kökü sevketmek, gütmek, idare etmek manalarına olduğu gibi her türlü işler, hareketler icra etmek manasına da gelir. «Actor» hem çoban hem oyuncu demektir.

Türkçede **ağ-** kökü yalnız yukarıya doğru değil, hertürlü hareket anlatır: Terazi ağdı, yük ağdı, yıldız ağması, ağsak - aksak, ağman

(= kusur, doğrudan inhiraf etmiş iş), ağnamak (= «hayvan» yuvarlanmak), v. b. Radlofta ağmak fiilinin çağataycada «öteye gitmek» ve «meyletmek», «aşağıya sarkmak» (herabneigen) manalarına da geldiğini görüyoruz. **Ak**-mak, lehçelerin birçoğunda cereyan etmek manasına geliyorsa da uygurcada yukarıya çıkmak demektir. Böylece türkçe **ag-**, **ak** - kökü Lâtince-Grekçe kökle birleşir. **Ağa**, **aka** (= reis, şef) müştakında ise kökün, grek-lâtin dillerinde olduğu gibi **sevk**, **idare** manasını anlattığı görülüyor.

Sayı Sistemine ait Sözler

Lâtincede ve Romen denilen dillerde kullanılan sayılarla türkçe sayılar arasında doğrudan doğruya çarpıcı bir benzeyiş yoktur. Fakat bu aldatıcı bir görünüştür. İki grup dillerinde sayı sistemine ait yakınlıklar vardır. Romanın eski bir vahidi olan **as** sözünü türkçede muhtelif şekillerde bulabiliyoruz. İskambil oyunlarında kullanılan fransızca «as» (birli) adı eskiden lâtincede kısımlara (hususile on iki kişi) ayrılan şeylerin bir tanesi; daha sora para vahidi-kıyası manasına geldiğini etimolpgik lûgatlerde görüyoruz. Bundan «as» in parçalarını veya katlarını gösteren mürekkep sözler yapılmıştır ki «as» onların sonunda bir (-s) sesi olarak görülmektedir: Bis, tris, semis, v. b.

«As» sözünü en önce sumercede: **aş** ve **as** (= bir, birinci) olarak buluyoruz.

Buradan asıl türkçe lehçelerine geçince, uygurca **aşnu** = evvelâ, **aşnukı** = birinci (**aşnukı** ata - ilk baba, Hazreti Âdem) sözlerinde (ş/s) farkı ile, «as» köküne tesadüf ediyoruz; mana hepsinde birdir. Bizde ise «**eş**» ismi vardır ki birbirine benziyen şeylerin **herbiri** demektir; böylece eş «unité» manasından uzak değildir.

Sumered, «on» eski bir «uşu» dan aşınmış «u» dur. (Langdon, S. 118 - Note 4). Böylece **uş** - u aşerat vahidi olur.

Otuz (otus), altmış (atmiş), yetmiş (vetmiş) sayılarının sonunda gördüğümüz ıslık sesi «-s»in «aş»tan bir kalıntı (bakiye) olduğuna kani oluyoruz. «as» - «uş» vahidi on parçaaya ayrıldığından bu sayılar üç on, altı on, yedi on olur. Altmış ile yetmişteki «m» in izahına gelince, bunun eski bir «b»yi temsil etmesi ihtimalden uzak değildir. Nitekim Karakırgızcada **yetpiş** = yetmiştir. O halde aşla baş karşılaşmasına imkânsız nazarile bilmemek lazım gelir. Böylece «baş»ın, tam vahidikyası (unité) manasile, (aş, eş) ile ilişkili bir etimologisi meydana çıkmış olur; türkçenin bütün lehçelerinde baş yalnız hay-

vanların değil, birçok taneli şeylerin de vahidi olarak kullanılmaktadır.

Sayılarımızdan «otuz» dan başka sekiz ve dokuzun da sonları as/aş ile ilişkili görünüyor. Ot-, sek-, dok- köklerinin etimologisini sahib olarak bulamıyoruz; «Üç» ün bir «ut-ot» kökünden gelmiş olması muhtemeldir[*]. «Sek»te ise «ek(i) -ik(i)» ile bir ilişk görülmüyor. Fin-ugor dillerinin bazlarında «8»in ismi (10-2) terkibinde bir sözdür: Ziryanca **kčkyamis** = 8 (Kik = 2, -mes = 10) gibi. Burada görüyoruz ki bizim «alt-mış (-mis), yet-mış (-mis)» teki -mis/-mis unsuru, 10 kıymetile, bu grup dillerinde de vardır.

Yine ziryancada «9» un adı **čk-mis**, votyakçada **uk-mis**dir. Bu unsurun finugor dillerinde delâleti «bir»dir, ve daha bütün bir unsurdan çıkmıştır (ziryanca: **čtek**, batyakça: **adığ**); bu sözün sonundaki **tek**, **dığ** bizim dokuz - dokuz sayısının birinci unsurudur, ve bir (tek) demektir. [**]

Trombetti, bahsettiğimiz eserde, türkçe **yedi** sayısını Hint-Avrupa dillerine ve daha başka oymaklara bağlar. Altay dillerinde yedinin şekli **yetti** ve **cetti**, Yakutçada **settedir**. Trombettiye göre bu (**sette**) p/t benzesmesile eski bir **sebteden** çıkmıştır; protouralik şekil **sebte**, **sevtedir**. (Trombetti bu hükmü Budenz'in **Szotar**'ına göre veriyor). **Sep**, **seb** kökü Hint-Avrupa ve Samî oymak dillerinde de aynıdır; şu yakınılaştırmalara bakınız:

Lâtince: **sept + em**

Grekçe: 1) **ept+a = yedi,**

2) **evd+o+mos = yedinci,**

Sanskritçe: **sept + a,**

Ermenice: **ewt + n,**

Rusça: 1) **sem = yedi; sed moy = yedinci,**

Macarca: **het, hete-,**

Ostyakça: **tabet**

Görlüyor ki dudak **p-b** unsuru macarcada büsbütün kalkabiliyor, rusçada **m** oluyor. Birinci diş sesi ise grekçede aşınmıştır. Türkçede ise başta **y/vokal** karşılaşması vardır ki geniş milyasta kullanılan bir fonetik hâdisesidir. Kökün sonuna gelen diş unsuru da grekçe **ev-dh** omoş, rusça **sed moy**'da görüldüğü gibi d, dh şekillerine girebili-

[*] Provaları gördüğüm sırılarda elime geçen Trombettimin kitabında hakikaten bizim üç ün eski bir üt, ot tan çıkışına ihtimal veriliyor; bu suretle Ural (Fin-ugor) dillerine bağlanıyor.

[**] Sayılarımızdan **begün** etimolojisi içi. Bk. Türk dili sayı 5

yor. Artık Türk sayı sistemi Hint-Avrupa ve daha başka diller öymaklarının sayı sisteminden uzak ve tamamile ayrı sayılabilir mi? Tâ sumercede bulunan **aş**, **uş + u**'dan lâtince **as**'tan başlıyan ilişik apaşikârdır. Lat. **pr-i-mus**, gr. **pro-tos** = **bîrinci** sözlerimde i. e. **pr-** ve tür. **bîr-** kökleri birleşmektedir.

Fin-ugor dillerinin Hint-Avrupa dillerine bağlanmış olduğu mâmûmdur, bizim onlardan ayrı olmadığımızı ispat eden her delil büyük kıymetî haizdir.

Sayı sisteminin bütün dillerde olduğu gibi bizde de **heteroclite** olması, sayıların sistem olarak birden teşekkür etmemiş olmasından ileri gelir; nitekim yakın zamanlara kadar en büyük sayımız «yük» ismîle anlatılır iken Avrupa sisteminden milyon ve milyar ve saireyi ödünc alarak sistemi daha mahlût bir hale getirdik.

San'at mefhum'arı

San'at bahsinde en önce toprak ve muharebe işleri düşünülmeli dir. Bu ilkin san'atlere ait sözlerde de iki diller grubu arasında yakınlıklar çoktur.

Lâtince ve grekçede «ar-» kökü toprak ve san'at mefhumlarını anlatmada geniş bir rol oynar.

1 — Lâtince «ar-ma»nın manası yalnız silâh değildir; bu söz her türlü âletler ve malzeme mefhumlarını da anlatır. Grekçe «arma»nın manası ise «ar (a) ba»dır. Bunda kök (ar/ar) ve ek (-ma/-ba) tipatıp gelir. (Kırgız ve Kazan dillerinde arabaının şekli **arba** dir.) Grekçe «ar-men-on» da âletler demektir.

2 — Lâtince «ar-o» toprağı sùrmek, ziraat yapmak demektir.

Grekçede de bu mefhum **ar-oo** fiilile anlatılır.

3 — Bu iki klâsik dilde sürülen, üstünde ziraat yapılan toprağa (yani tarlaya) aynı kökten yapılmış isimler verilir.

lât. **ar - v - us**

ar - v - a

gr. **ar - u - ra**

4 — Lâtincede umumiyetle **el işi**, **el zanaati**, «ar-s, ar-tis» sözile ifade edilir.

Grekçede de «artizo»: tanzim etmek, hazırlamak; «ar-mozo»: tatbik etmek, uygun getirmek manalarını ifade eder.

5 — Lâtincede başlıca mezruattan biri olan buğdaya «ar(u)via» denildiği gibi «arbos-arbor» da ağaçtır.

* *

Türkçede bu kök doğrudan doğruya **ar-** olarak bulunduğu gibi,

(y)ar-, (y) ar - a-; (t)ar-; (k)ar-;
ay-, (k)ay-, (k)ay-ir-

şikillerini de alır.

Türkçede. Bu kök :

1) ar - şeklärile : **ar - pa**, **ar - ba** (araba) isimlerini vermiştir. «**ar - pa**» lâtince buğday (**ar - via**) ve ağaç (**ar - bos**) ile; «**ar - a - ba**» ve «**ar - ba**» da grekçe aynı manaya gelen (**ar - ma**) ile pek yakındır.

Lâtince ar - **via** ile türkçe ar - pa arasında da p/v karşılaşması ve morfolojik eklenti farkı görülmeye; argın, yorgun sıfatlarını veren **ar -**, **yor -** kökleri de **emek çekmek** manasile kullanılırken şimdî bazı lehcelerde unutulmuş görünüyor.

2) Türkçe (y) ar - kökünden - ak, - ağ ilâvesile silâh ve âlet mefhumu anlatıldığı gibi **ay -** ve **kay -** kökünden de **ay - git**, **kay - it** isimleri çıkmıştır; manaları âlet ve malzemedir. **yara - mak** fiili ise her türlü iş ve san'atte uygunluk manasile kullanılır, umumi surette sınaî bir mefhum anlatır.

3) Aynı kökün türkçe tar - şeklärinden ise :

- 1 — **tar - iğ** = dari
- 2 — **tariğ - lağ** = tarla (mezraa)
- 3 — **tarımak** = ekmek (Çağ.)

sözleri çıkmıştır. Birinin manası zer'olunan şey, ikincisinin manası da zer'olunan yerdir. «(t)ar - iğ - lağ» ismi şekil itibarile de grekçe «**ar - u - ra**» ile **tastamam** mutabık gelir.

Bu kökün türkçede or -, ör -, ur - şekillerine de girdiği görülmeye; bu tiplerden yapı, örgü, inşa mefhularile ilişkili birçok sözler gelmiştir; bunlardan «örümcek» isminin grekçede «**ar - ahni**», lâtincede «**ar - ane - us** » tur.

Türkçede aynı kökün **er -** varyantından gelmiş **erdem** (= sanat, hüner, hırfet) ismi de vardır. Bizde **erdem** yalnız fazilet manasile ma'lûmdur; halbuki Radlofta Uygurca **erdem**'in birinci manası hırfet, el zanaati «**Handwerk**» diye gösterilmektedir; fazilet **el hüneri** manasından çıkmıştır. Bu sözün **er - tem** ve **ar - tam** şekilleri de vardır.

Maharet ve meleke manasına gelen «**yor - dam**» da bunun bir lehçevî varyantıdır. Artam/yordam nisbeti argın/yorgun gibidir.

Kar, **tar** kökleri için **tar** eki münasebeti ile verdiğiımız izaha bakınız.

Pişmek, pişirmek mefhumu (*)

Hint - Avrupa dilinde nazari taban (base) :

pekwe - , pe + k + u dur.

[*] Bu örnekler Trombettinin «Unita di origine dei binguaggio» adlı eserinden alınmıştır.

Sanskritçe: **paka - ti** = pişir-, piş-.

pak - va = olgun.

Grekçe: **pess - o** = pişirt-, pişir-.

Eski İslâvca: **pekan** = pişir; rus. **peç** = fırın, pişir,

Ural - Altay dillerinde

Mordvince: **pi - , piye -** = pişir-, piş-.

pi - si = kaynar, sıcak

Ziryanca: **pös -** = sıcak, ateş gibi,

pi - z = pişmek, kaynamak.

pö - j = yavaş yavaş kızartmak,

Vogulca: **pay - t - , pet -** = pişir-, piş-.

Macarca: **fö - z** = pişir-, piş-.

Samoyetçe: **pi - ry - eu** = pişir-, piş-.

Yeniseyce: **fe - ri - abo** = pişmiş.

Mogolca: **buç - al**, Mançuca: **bucu** = piş-, pişir-,

Çuvaşça: **pi - z - er** = pişir-,

Yakutça: **bus - ar** = pişmek,

Uygurca: **biş -** = pişmek, kemale ermek (yemiş);
bişik, piş - ik = olgun (yemiş), pişmiş,

Çağatayca: **biş - , piş -** = pişmek,

Türkçe: **piş - mek, piş - ir - mek**, v. b.

Bakmak mefhumu: Tip: BAK, PAK

Hint - Avrupa dillerinde, nazarı taban: **pek - , (s) pek -**

Sanskritçe: **pah - ya - ti** = bak-, gör-,

Avestada: **spas - yeti** = bak-, gör-,

paş - nem = bakış,

Arnavutça: **paşe -** = görüyorum, bakıyorum.

Grekçe: **skep - tome** (spek- ten metatezle) : = dikkatle bakmak,

, Lâtince: **specio** = bakmak,

Ural - Altay dillerinde

Türkçe: **bak - , bek - le - , bek - ci**;

Çağatayca: **bak -** = dikkat etm., atfi nazar etm.;

Uygurca: **bak - , pak - ; bak - la -** (= bakınmak);

bakıcı = kâhin âlim;

Kırgızca: **bak - sı**, Sartça: **bak şı** (aynı mana).

Altay dillerinde: **pak -** = bakmak, beklemek;

Çuvaşça: **pah - , pik -** = bakmak, **observer**;

pik - ni - = teftiş etmek;

Karanlık mefhumu

Tip : **Tan** (Tun).

HİNT - AVRUPA DİLLERİNDE

Sanskritçe: **tam + as** = karanlık, zulmet;
tam - a, tam - i = gece;

Lâtince: **ten + ebre** = karanlık, zulmet;

Eski İrlanda: **tem + en** = karanlık, muzlim;

Eski almanca: **dem + ar** = karanlık;

Anglosaksonca: **thimm** = karanlık, muzlim;

Eski ingilizce: **dimm** = karanlık, muzlim;

Eski islanda: **dimm + r** = karanlık, muzlim;

Letçe: **tum - st** = karardı;

tum - sa = karanlık;

Eski İslavca: **tma (tuma)** = karanlık; v. b.

Ural - Altay dillerinde

Suomi [fin] dilinde: **tumma** = siyah, koyu renk;
tumma ene - = kararmak;

Uygurca: **tum - lik** = koyu renkte, dumanlı, (soğuk);
tum lıtmak = dumanlatmak, karartmak;

Çagatayca: **tuman** = duman, bulut;

Yakutça: » » »

Muhtelif lehçelerde: **tün** = gece (buradan **dün**);

Altayça: **tüm - er -** = kararmak;

Ostyakça (Yenisey): **tün** = siyah, karanlık; v. b.

Su mefhumu

1. Tip: **Ma (mu)**

(Bu tip en çok Samî, Hami dillerde bulunur.)

HİNT - AVRUPA DİLLERİNDE

Sanskritçe: **mu - tra -** = sidik;
va - ri = su;

Grekçe :	mi-ai-no = kirletmek (işemek, kan bulastırmak v. b.);
	mad - aso = yıkamak, banyo etmek, ıslanmak ;
Eski İslavca :	mí yan = yıkamak ;
Lâtince :	ma - re
Galce :	mo - re
Eski İrlanda :	mu - ir
Gotça :	ma- ri
'	ma- rei
Eski İslavca :	mor- ye
	= Deniz

URAL - ALTAY DİLLERİNDE

Moğolca :	(o) mo = göl;
Tunguzca :	mu, muya = su ;
Mançu :	mu-ke = su ;
Japonca :	(u) mi, = deniz, (a) me = yağmur ;
Türk lehçelerinde:	(yağ)mur, (ça)mur (birçok lehçede; =yağmur); müren, muran (Uyg. Oğ. Moğ.) = su, dere ; Murat, Furat nehir adları da bu köktendir.

2. Tip: **WAD** (Wed, Wod), **UD**

HİNT - AVRUPA DİLLERİNDE

Sanskritçe :	udan-, uda-ka- = su;
	ut-sa = kaynak ;
Frigi dili :	vedhu = su ;
Grekçe :	udh - or = su ;
Arnavutça :	uye = su;
Lâtince :	unda, Gotça : Wato;
Eski İslâvca :	vod - a = su;
İngilizce :	wet = ıslak .

URAL - ALTAY DİLLERİNDE

Suomi [fin] :	vesi (izafette: ved-en) = su;
Estonca :	vezi, Mordvince: ved, vedy ;
Çeremîşçe :	vüt, vit ; Macarca : viz, ve ügi = su ;
Estonca :	udju = ince ince yağmak ;
Samoyetçe :	Wit = su ; Ostyakça : üt, öt = su ;

Altay dillerinde kök: **utyu/us u**

Moğolca: **usu, usu-n** (Rad. I. **usun** Çağ; mog. **usu**);

Buryak: **oso, uha-n**;

Orhon, Uygurca: **su-b**;

(**sup, suv** «Uyg.» Rad. IV.)

Yakutça: **ü**; Çağatayca: **su, suy** (izafette);

Çuvaşça: **şıva = su**;

Başka lehçelerde: **su**, (Rad. ta.): **sû, suğ, suk**;

Yıkamak **mefhumu**:

Türkçe: **Yu(v)-**, Yakutça: **su-y-**,

Koybalca: **çuğ-** (muzari: **çur**);

Süt mefhumu

Altayca: **üsü = ütyü**;

Kalmukça: **üsün**, Mogolca: **sü, sün**;

Yakutça: **üt**;

Türkçe: **süt**.

Not: Türk lehçelerinde su, nem, nehir, göl v. b. anlatan kök ve sözler ayrı bir makale olarak tarafımdan neşrolunmuştur. (Bak Türk Dili sayı 5)

GENİŞ BİR «SES - ÇEM, MUADELESİ

Türkçenin diyalektal fonetiği içinde yaptığımız değiştirmelerden elde ettiğimiz birçok ses-çem serileri ve ses-çem muadeleleri arasında bir tanesi, seslerinin mukavemetli ve anlattığı mefhumun teferruata istidatlı olmasından dolayı, geniş bir alanı haizdir. Türkçemizden ve müteaddit Türk lehçesinden alınmış örneklerle istinaden, bu muadelein iki tarafını şu suretle tesbit ediyoruz:

a) Ses tarafı:

Damak sesi (k-g-h; sıfır) — vokal + dudak sesi (p-b-m-f-v)

b) Mana tarafı:

Kap, kav, kavramak, kofluk, boşluk, ihtiva... kavramı ve teferruatu.

Muadelenin ses tarafındaki seslerden teşekkürül etmiş bir hece ile başlıyan sözlerden birçoğunun (hepsinin değil) manası mana tarafındaki formüle tevafuk etmektedir. Her türlü zarflar, mahfazalar, meskenler; kısmen veya tamamen kaplıyan, kapayan, kavrayan, kuşatan, saran şeyleler; bunların fiilleri, áletleri; içi boş veya kesafeti az şeyleler; korumak, ihata etmek, ele geçirmek, avlamak fiil,

âlet ve vasıtaları, v. b. ifade eden sözlerin birçoğunu bu muadelenin her iki tarafına müspet surette uygun buluyoruz. Tabii, anlatmış olduğumuz sebeplerden, riyazi bir kat'ılıkle, bu muadelenin ses formülüne uygun bütün dil işaretlerinin mana formülüne de uygun gelmesi beklenemez ve böyle bir iddiada kimse blunamaz.

Bu nokta açıkça anlaşıldıktan sora, ileri sürdüğümüz geniş ses-çem muadelesini ispat edecek örnekleri verelim.

A. BİZİM TÜRKÇEDE

1. Zarflar, mahfazalar, libaslar, kısmen veya tamamen **kapayan, kaplayan şeyler, meskenler, etrafı çevrilmiş şeyler**:

Kap, kapak, kapı, kabuk, kapçık (çiçek, dane kapsulu); kapsa, kapsamak ve kapsağı (= parmaklık kapı; İçel, Manavgat, Ermenak, Develi, Çanakkale; d. f.), kapsak (= çamaşır sepeti; Nazilli, Turgutlu, İzmir, Kütahya d. f.), kapuz-kapız (= sık orman, uçurumlarla muhat vadi; Manisa, Dörtyol, Muğla, İçel, Burdur, Yalvaç, Denizli; d. f.), kabak (= bir zarf şeklinde malüm yemiş), kabak (= alın, başın ön tarafı: zarfa müşabih), kapırcık (= tohumu saran kapsul), kaburga (= gövdeyi kaplıyan kemik kafes); kav, hav (= ağaç kabuğu, tüy, yılan gömleği, v. b.), kaval (= içi boş şey: düdük, kemik), kavanoz, kavuk, kavun (= kabak gibi, zarfa benzer yemiş); kavcar, kavız (= buğday, dari kabuğu; Konya, Bilecik, İçel, Sandıklı; d. f.), kavuz (= içi boş dane; Sinop, Çankırı, Zile, Afyon; d. f.), kavhaz-kavkaz (= içi boş, kocaman, hafif şey; d. f.); kavsara, kavsıra (= örülü sepet; Ankara, Ayaş, İncesu, Kayseri, Kavaklı, Çubuk, Eskişehir, Denizli, Söğüt; d. f.); kamış (içi boş şey), kovan, kovuk, kobuz, kepenk (= dükkan kapısı); kepenek (çoban abası), kebe (malüm libas, aba; Denizli, Keskin, Karahisar, Gaziantep, Karaman, Sivas, Osmaniye, Ergani, Fethiye, Ordu, Koyna; d. f.), kepçe, kepez (= balık yuvası; Ordu, d. f.), kaftan, kafa, kevel (= kebe, aba, gocuk; Erzurum), kevse (= bardak; Karadeniz Ereğlisi, d. f.), küp, köpük, küf (üstü örten şeyler), küfe, gemi, gömü (define), gebe, kaba, kabarık, kabarcık, gevrek, kepek; hapaz, apaz, avuç; v. b.

2 — Bu mefhumu anlatan fiiller:

Kapamak, kaplamak, kapmak, kavramak, kamanmak

(= kapanmak), gömmek, kabarmak, gebermek (= şışmek), kavzamak (= saklamak; Muğla, Kula; d. f.), v. b.

* * *

B. MUADELENİN TÜRKİYE DİŞARISINDAKİ TÜRK LEHÇELERİNE TATEKİ

Bu fonetik ve semantik muadelesini Türkiye haricindeki türkçelerden alınmış sayısız örneklerle teyit edebiliriz.

Bunların birkaçı şunlardır (Radlof Lûgati, cilt 2):

Kelime	Lehçesi (veya lûgati)	Manası
kap	Alt., Tel., Leb.	çuval, torba gibi zarflar; mahfazalar
»	Şor., Sag., Koyb.,	Kavuk
»	Kaç., Küer.	kabuk (fasulye v. b. kabuğu)
kapmak	Krm., Kır., K.kir.	kapmak, tutmak (el ile); — (ağrıza)
	Kaz., Tob.	kapmak, isırmak
kapa	Çağ.	kafa
kapa-mak	Osm., Krm.	kapamak, üstünü örtmek, tıkamak; kuşatmak, muhasara etmek; — haps etmek.
kapagan	Çağ.	kapıcı, isırıcı vahşi (hayvan)
kaparmak	Tar.	örtmek, sarınmak; kabarmak
kaparmak	Ş. S.	şışmek
kapik	Çağ.	mestur, sarılı, kapalı
kapuk	Çağ.	kapı
kapuk	P. d. C.	kabuk; mahfaza
kaburcuk	P. d. C.	balık pulları
kabuzag	Çağ.	örtü, sarmağa mahsus şey; kabuk
Kapgamak	Çağ.	ihata etmek, muhasara etmek, kaplamak, etrafını çevirmek.
kapkak	Çağ.	kapak, örtü, (sargı)
kapkan	Sag., Koyb.	kapan
	Kaç. Kaz.	
kapkas	Kaz., Bar.	kapak
kapkı	Orhon	torbada, çuvalda saklı şey
kapkin	Kaz.	kapan
kapkar	Kumd.	melce, çatı, hangar, bir nevi kulübe
kapkıs	Sag.	tutacak yer, (tava sapi) kulp

Kelime	Lehçesi ve ya lügati	Mânası
kaplav	Kar. T.	örtü
kaptol	Tel., Bar., Kır. (S. S.)	(1) kaftan, (2) çit
kaptırmak	Tel., Alt., Kır., Kaz.	tutturmak (elbiseyi düğmelemek)
kaptırğa	Alt., Tel., Kaz.	(barut, fişek koymağa mahsus) mahfaza. (kurşunları muhafazaya mahsus) deriden torba;
kaptırma	Alt., Tel., Kaz.	bir nevi düğmeler.
kaptürgay	Çağ.	çuval; çanta, v. b.
kapçak	Çağ.	büyük bir kanca
kapçık	Tel., Kaz., Kç.	küçük torba, kese;
apsa	Kom.	sandık, çekmece
kapsamak	Tar. Tob. Tel., Sag., Ça.	ihata etmek, muhasara etmek, kuşatmak, sarmak;
kapsalmak	Tar.	ihata edilmiş, duvarla kuşatılmış olmak.
kapsırmak	Alt.	tamamen ihata etmek.
kaba	Şor. Sağ.	1) kav (ateş yakmağa mahsus şey); 2) bal gömecindeki hücreler (delikler) 3) Deriden kürk.
kabak	Soy., Çağ.	göz kapağı, v. b.
kabamak	Çağ.	tutmak; ihata, muhasara etmek, tıkmak.
kabaylamak	Tel.	çocuğu yatırmak için kundağa sarmak.
kabak	Tar.	boş, kof.
kabağan	Şor.	isırıcı (köpek v. b.)
kabarmak	Krm. Kaz.	şişmek.
kabalmak	Çağ.	kapanmak, muhasara edilmek.
kabırılıçak	Şor. V.	içi oyuk (kof).
kabircak	Tel.	kabuk, koza, midye kabukları..
kabu	Tel.	ağ (balığacı; tutmak aleti).
kavur	Çağ.	esassız, mânasız (boş söz).
kavuş	Çağ.	kuşak, kemeri.
kopga	Çağ.	koğa.
kopur	Çağ.	kap, tas, kâse; oyuk yer, v. b.
kopuz	Çağ.	karpuz; b. n. saz.
kovlamak	Tar.	kuyu kazmak,

Kelime	Lehçesi (veya lûgati)	Manası
Gebre	B. d. M.	torba (at takımlarını muhafazaya mahsus).
kep	Leb., Şor.	elbise; yılan derisi.
kepen	Tar.	kefen.
kepez	Tar.	kafes.
keplemek	Bar.	sıkı tutmak.
köpmek	Alt., Tel., Kır. Şor.	şişmek, köpürmek; gömülmek.
köpkük	Tel.	şiş, çiban.
kebe	Toh., Leb., Şor.	kayık (muk: gemi - gême, keme).
kepenk	K. kır.	keçe, aba, elbise; kebe, kepenek.
kebik	Kar. L.	köpük.
kevek	Çağ.	boş, kof.
kevürke	Çağ.	bavul, sandık.

Bu sistem altında (kam-, kem-, gev-, kev-) heceleri takip edilmiş olsa istenildiği kadar örnek daha bulunur. Daha fazla misal istiyeceler için Radlofun lûgatine müracaat etmek mümkündür [¹].

C. MUADELENİN FARSÇAYA TATBIKİ

Şimdi de Türk lehçelerinin dışarısına çıkalım. Evvelâ Türk âlemminin en yakın komşusu İrana girelim.

Bu muadeleyi Farsçaya tatbik için «Burhanı - katı»ı kullandık. Bulduğumuz örneklerin birkaçı şunlardır:

Kab-ul, kap-ul	= duvarı yağmurden saklamak için üzerine konan örtü: saçak;
kab-á	= kaftan, kapama; gök kubbesi;
kam-ha	= kamış (bir nevi);
kav-ara	= yaka oyuğu;
kav-sa	= ebe kuşağı, yağmur kuşağı (kavsi - kuzah);
kâb-ük	= yuva;
kâb-ite	= göz (oyumu);
kâb-iden	= kazmak (oyuk açmak);
kâv-iden	= kazmak (oyuk açmak);

[¹] Kısalmalar: Alt. = Altay, Tel. = Teleut, Leb = Lebedi, Sag. = S. gay, Koyb. = Koybal, Kç. = Kaçın, Krm. = Kırım, Kır. = Kırgız, K.kır. = Karakırgız, Kaz. = Kazan, Tob. = Tobul, Çağ. = Çagatav, Tar = Tarasçı, Ş. S. = Şeyh Süleyman lûgati, P. d. C. = Courteille, Pavet de B. d. M. = Barbier de Meynard, Kar. = Karayılm, Bar. = Baraba

kâf-ten	= kazmak (oyuk açmak);
kev-erk	= keçi boynuzu ;
kev-el	= koyun derisinden gocuk
kev-endे	= çuval, torba (bir nevi) ;
kev-is	= kap (yoğurt kabı) ;
kef	= köpük ;
kef-çe	= kepçe ;
kef-iz	= ölçek, kile (bir zarf) ;
kev-a	= küfe (bir nevi) ;
kev-az	= bardak (bir nevi) ;
kâv-âk (-ek)	= kovuk, kof şey ;
kâv-erk	= yuva ;
kâv-uk	= yuva ;
keb	= avurt ;
keb-are	= sepet ; kefe ; toprak kap ; arı gömeci (zarflar) ;
keb-k	= el ayası (avuç) ;
keb-el	= bir nevi gocuk ;
keb-içe	= bir nevi kaşık ;
küb-e	= davul (bir nevi) ; yayık (bir zarf) ;
kûv-ar	= küfe ;
kûv-are	= kavanoz, v. b.... v. b.

Ç. MUADELENİN LÂTİNCEYE VE BUNUN VASITASILE HİNT-AVRUPA DİLLERİNE TATBİKİ

1) Kullanılan lûgatler :

A. Walde, Hofmann tarafından üçüncü tabı : Lateinisches Etymologisches Wörterbuch.

2) Ernout, Meillet : Dictionnaire étymologique de la langue latine.

Kısaltmalar :

Lât. = lâtince, Gr. = Grekçe, Lit. = lituanca

Kymr. = Kimrik, Y. = Yeni, Ang. = anglosaksonca

Ir. = İrlanda, Or. = Orta,

Al. = almanca, Skr. = Sanskritçe

İdg. = Hint - germence, Yu. = Yukarı, E. = eski

Erm. = ermenice, Muk. = Mukayese ediniz.

Bret. = bretonca.

Er. Meil. = Ernout- Meillet lûgati ; Yk. = yaklaştırınız.

Önekler :

Lât.

Capanna (= kulübe; menşei tâhkim edilememiş;

Y. İr. (Keltçe)	capiro filine bağlıyorlar). Kelt menşeli olmasına ihtimal veriliyor. Muk :
Kymr. (Keltçe)	cabân = aynı mana.
Gr.	caban » »
Or. Al.	kapani = yemlik ; Thess. araba, araba sandığı ; kobel ... kök geup - (= kemerli olmak).
Skr.	Kupini = balık ağı.
Lât.	Capiro = kavramak, el ile tutmak ; Er. Meil : istiap etmek fikrinin inzimamıyla. Muk :
Skr.	Kapati = iki avuc dolusu : yok. türkçe hapaz .
İdg.	Kap = kavramak, tutmak.
Lât.	Camera = kemerli çatı, kemer : voûte, gemi köprüsü. Muk :
Gr.	Kamara = kemer, voûte.
Lât.	Camurus = eğrilmiş, kambur (yabancı olması muhtemel).
Lât.	Gabata = kavata, büyük çanak ; (menşei yabancı) Muk :
Y. Gr.	Gavatha = aynı mana.
Roman	Gavta = avurt.
Erm.	Kop = sargı, bağ.
Gr. (dorien)	Kapos-kipos = etrafı çevrilmiş bahçe v. b.
Skr.	Capak = kemer, yay.
Lât.	Captivus = tatsak.
* * *	
Lât.	Capillus = saç ; ağaç kavı ; vücudu hususile başı kaplıyan, örten kıllar. (Bu kelime iptida «collectif» ve cemisiz olarak kullanılmış : bütün türkçe çeşit adları gibi; etimologisi güç izah ediliyor, halbuki bize göre gerek bu gerek baş manasına gelen caput türkçe «kap» ile aynı etimalogiye maliktir).
Lât.	Capis = kulplu bir nevi kap, vazo. (Eskiler bunu da capiro fiiline bağlarlar. Bize göre bu ad doğrudan doğruya türkçe «kap» tır, lâtinceye bir sonek ilâvesile geçmiştir).

Lât. **Cappa** = kiliseye mahsus bir nevi manto; Yk. kebe, kepenek, kaptan, kapama.

E. Yü. Al. **Kappa** (= kukuletalı manto; lâtinceden alınmış). Başka dillerde mütekabilleri:

Ang.: Cœppe, lituanca: kâpe, y. gr. kappa, kapa, (Lûgatler bunu da **caputa** ullaştırıyorlar, halbuki «caput»un da etimologisi tür. «kap» köküne varır.)

Lât. **Capsa** (= b. n. kutu, sandık; bu kelimedeki son ek dahi türkçedir. Koman dilinde **kapsa** ay-nen, lâtincede olduğu gibi, sandık ve çekmece demektir. Anadoluda, İçelde, **kapsa** kelimesi paramaklı bahçe, avlu kapısı demektir; Türkçe ile müşterek olan bu şekil büyük dikkate läyiktir.)

* *

Lât. **Capulus** = 1) sap, kabza (âletlere, silâhlara mahsus); 2) tabut; (bunu da **capio** fiiline bağlıyorlar; bu fiil de türkçe **kap-** (= kavramak köküne merbuttur.)

Muk.:

Gr. **Kopi** = sap: «manche» (o mega iledir; türkçenin a vokaline yakın).

* *

Lât. **Capys** = kapıcı bir kuş, doğan; türkçede yırtıcı hayvanlara **kapıcı**, **kapkan** denildiği gibi aynı kökten **kaplan** da vardır. Şekle gelince, «-iz»le teşkil edilmiş türkçe isimler pek çoktur. (Anadoluda, İçel, Burdur mintakasında, «kapız» sözü her tarafından yüksek kayalarla kaplanan, insanı içinde hapseden vadi ve sık orman manasile kullanılır.) Bu kelimenin menşei Etrusk olarak gösteriliyor. Bu kelime Homer'de vardır.

Lât. **Caput** (= baş; tafsilâti görülmüştür.)

* *

Lât. **Cavea** (= çubuklardan yapılmış kafes; kovan; çevirip koruyan birçok şeyler.)

Er. Meil. bu kelimenin yabancı olduğuna hükmettiyor.

* *

- Lât. **Caveum** = bardak, su içecek kap; (muhakkak yabancı söz.)
Muk.
- Gr. • **Kavka, kavkion, kavki, kavkalion** (= aynı mana.)
Cuah (= bardak)
Türkçe **koğa** doğrudan doğruya buna yaklaşır. (Kova, kofa telâffuzlarına dikkat). Hofmann, uzak düşmek üzere, **kouk** - ve **kevk** - köklerini anıyor. Bunlar turkish **kov-uk**, **kev-ük** gövdelerine tetabuk ederler.
- Lât. **Cavus** = kof, içi boş. (Türkçe kavuk, sidik kavuğu, kovuk ile doğrudan doğruya mukayese olunabilir.)
Mağara demek olan **cavernae** bu kökten -er ve -na soneklerile teşekkül etmiştir.
Muk:
- Gr. **Kooi** (= yer oyukları). Hofmann **covos** gövdesini anıyor.
- Or. ir. **Cûa** (= kof, kovuk)
Bret. **Keo** (= mağara)
- Kymr. (Keltçe) **Gogof** (= kovuk; - gof unsuru kof ile çok yakın.)
Coma (= saç, başı örten şey; ağaç yaprakları.)
Muk:
- Gr. **Komi** (ayni mana).
- Lât. **Copula** (= sargı, bağ; rabita)
- Lât. **Cibus** (ilk manası: erzak torbası, zembil; buradan erzak); Muk.:
- Gr. **Kivos, kivotion, kivisis** (= heybe, kutu); v. b. (Mensei meçhul).
- Lât. **Coop-rire** = kapamak, örtmek; (italyanca: **coprire**, ispanyolca **cubrir**, v. b. v. b.)

Avrupanın bugünkü lisanelerine da muadeleyi tatbik etmiş olsak herbirinde onavlarla (aşerat ile) müsbet cevaplar bulabiliriz. Örnek olarak fransızcaya tatbik edelim:

Caban (= bir nevi kaput), ispanyolcası: **gaban** (yabancı söz).
Cabane (provansal **cabuna**) = kulübe.

Câble = kalın ip; lâtince: *capulum* — bir nevi kalın ip.

Caboche = **koca kafa**; (mensei meçhul).

Cabus = baş bağlamış kelem, lâhana.

Camail (provensal: *capmail*) = baş zırhı, başlıklı bir libas.

Camarade (oda manasına gelen **cameradan**; **odaşık** man.).

Camerier, cameriste = kamarot (her ikisi **camera** dan).

Cape = başlıklı manto.

Capeline = baş zırhı.

Capitaine (lâtince **caput** = baş tan) askerî baş, reis.

Capital (lâtince **caput** = baş tan) sermaye.

Capitation = adam başına vergi (lâtince **caput** tan).

Capitulaire (chapitre'den = kitabın veya kilisenin başlı kısımlarının herbiri.)

Capote = kaput; **cape**'ın tasgiri (bir nevi libas).

Capsule (italyanca **capsula** = kutu, dan).

Capter, captation = ele geçirmek, ele geçirme; (kapmak işinin bir nev'i).

Captif, captivité, captiver = tutsak, -lık, -etmek

Capture = kapılan şey; (lât. **capere** = ele geçirmek).

Cave = oyuk, kovuk, hendek, mahzen: (**cavus**'tan)

Caverne = mağara, (**cavus**'tan); v. b.

Fransızcada **c** yerine **ch** sesinin kullanıldığı görülüyor; bu **ch** in mensei eski bir **c** dir.

Örnekler:

Chabler = iple bağlamak.

Chambre (lât. *camera* = kemerli tavan, grekçe **kamara** = kemer) = oda.

Chapeau = başörtüsü, şapka.

Chapelle = chape · cappa denilen rahip elbiselerinin saklandığı yer; kilise.

Chapitre = kitabın başlı kısımları; başlar meclisi (kilise teşkilâtında).

Cheveu (lât. *cappillus*, bu da **caput**'dan); = başı örten saç; (Muk. Türkçe: kav, hav) v. b. v. b.

MUADELENİN AFAPÇAYA TATBİKİ

Kullanılan Lügat:

Elferaidü - d - durrîye - J. B. Belot (Beyruth)

a. **H - b** konsonlarile başlayan kökler ve müştakları:

- 1) **Hubb** = büyük **desti, küp**
- 2) **Habeb ve habâp** = **kâb+ar+cık** (su kabarcığı)
- 3) **Hiber** = b. n. libas
- 4) **Habese** = bir şeyi bir şeyle **kaplamak, sarmak; haps etmek.**
- 5) **Habek** = sıkı bağlamak, sarmak
- 6) **Hubket** = kuşak, sargı, kayış
- 7) **Habel** = ağ ile yakalamak, gebe kalmak
- 8) **Habl** = ip (sargı)
- 9) **Hibaet** = ağ, tuzak
- 10) **Hublâ** = gebe
- 11) **Hubvet** = elbise (bürünülen b. n. elbise)

b. **H - f** konsonlarile başlayan kökler ve müştakları:

- 12) **Haff** = bir şeyin etrafını sarmak ; bir çit çevirmek ; tıraş etmek
- 13) **Hâffet** = her yandan saran
- 14) **Mihaffet** = kadınların binmesine mahsus etrafı kapalı taht
- 15) **Hafr** = kazmak, oyuk açmak (excaver)
- 16) **Hufret** = çukur, delik
- 17) **Hafîr v. b.** = mezar (çukur)
- 18) **Hafs** = sepet (kuyuculukta, meşinden)
- 19) **Hifz** = ezber etmek (zihnin içine almak); saklamak.
- 20) **Hafnet** = hapaz (bir apaz miktarı)

c. **H - ' m** konsonlarile başlayan kökler ve müştakları:

- 21) **Hammem** = yüzü tüylenmek, derisi tüylenmek, yeryüzü nebatla örtülmek
- 22) **Hamîl** = gebe olmak
- 23) **Himalet** = kuşak, kemer (kılıçın asıldığı kayış)
- 24) **Mahmil** = (üzüm) sepeti ; teskere

ç. **H - v** konsonlarile başlayan kökler:

- 25) **Havz** = çit ile çevrilmiş yer
- 26) **Havs** = ağıl, avlu, kümes
- 27) **Havsal (at)** = kursak

- 28) **Havvata (ihata)** = bir şeyin her tarafını bir duvar, bir çitle gevirmek, ihata
29) **Hait** = duvar
30) **Havt** = kemer (meşinden)
31) **Havk** = kucaklamak, sarmak
32) **Havlı, havali** = etraf
(**havlı** bir yıl manasını da ifade eder; bütün mevsimleri ihata eden zaman telâkkisi ile)
33) **Hava (ihtiva)** = içine almak, ihtiva etmek
34) **Haviyye** = su haznesi
35) **Hûran, hiyran** = su haznesi; (etrafi çevrilmiş) bahçe

d. **Kh - b** konsonlarile başlayan sözler:

- 36) **Khubb** = kabuk (ağaç kabuğu, kav)
37) **Khabiet** = gizli şey
38) **Khâbi'et** = küp
39) **Makhba (yet)** = gömü, define
40) **Khabra** = harar, büyük çuval
41) **Khaber** = kavranılan, öğrenilen şey (manevî telâkki ile kavramak mefhumu; tecribî ilme de denir)
42) **Khubaset** = şikâr, ganimet (ele geçirilen şey telâkkisi)

e. **Kh - m, Kh - v** konsonlarile başlayanlar:

- 43) **Khimm** = (etrafi çevrilmiş) ağaçsız bahçe
44) **Khumm** = tavuk kafesi (kümes ile Muk.)
45) **Khamere** = örtmek, saklamak
46) **Khammere** = yüzünü yaşımakla örtmek
47) **Khamas** = açılmak, boş olmak (karın)
48) **Khamlet ve Khamîl** = elbise (b. n.) veya yaygı
49) **Khamîlet** = sık ağaçlık, bitkilerle örtülü arazi
50) **Khâvet** = elbise (b. n. meşinden). (bal) tulumu
51) **Khava** = boş olmak (ev. karın)
52) **Khâv (in)** = boş
53) **Khiyset** = in (arslanlar ini)
54) **Mukhayyes** = mahpes
55) **Khayt** = iplik
56) **Khaymet** = çadır, kemerli çardak, beşik

f. **Gh - b, Gh - f, Gh - m, Gh - v, Gh - y** ile başlayanlar:

- 57) **Ghubar** = yeri örten toz

58) Ghaben	= saklamak ; doldurmak
59) Ghabiye	= saklı olmak
60) Ghabba	= saklamak
61) Ghafere	= örtmek, kapamak
62) Ghafr	= hav (bir kumaşın havı), ince tüyler
63) Ghafaret	= başörtüsü
64) Ghaffaret	= kaftan (papazlara mahsus)
65) Mighfer	= baş zırhı
66) Ghaffele	= örtmek, yaşmaklamak
67) Ghamm	= örtmek, kapamak
68) Ghumme	= örtülü, kapalı olmak
69) Ghamam v.b.	= bulut
70) Ghimamet	= kuklete (başı örten şey)
71) Ghamede ve aghmede	örtmek, saklamak, bir şeyi kınına sokmak
72) Ghimd ve Maghmed	= kın
73) Ghimar	= kupa, fincan
74) Ghamt	= çukur, alçak yer
75) Ggammaka Ghamik, Čamik	= derin çukur kazmak = derin
76) Ghaml	= örtmek (birini)
77) Ghamn	= gömülmek (toprağa)
78) Ghama	= örtmek (evin üstünü)
79) Ghima	= damı örten şey, çatı
80) Għar, Ghavr, Magħar	= çukur, oyuk, mağara
81) Ghayab	= kabir

g. **K-b** ile başlayan sözler:

82) Kav'eb	= büyük hacimde kap
83) Kabbebe Kubbe	= kubbeli olmak
84) Kabb	= baş, reis
85) Kabere	= gömmek
86) Kabr	= sin, mezar
87) Kabs	= (parmak uçlarile)almak
88) Kabsa	= bir tutam
89) Kabaza	= yakalamak, el ile tutmak, sıkmak
90) Kabz	= kavrama
91) Kabza	= bir apaz; kabza

92) Kabaa	= başını saklamak, bürümek
93) Kubu'	= kukulete (başı örten elbise kısmı)
94) Kabele (kabul, ki-bâle)	= almak (çocuğu), bir teklifi kabul
95) Kibal	= kayış (çarık bağı)
96) Kaba'	= manto (b. n.)
97) Kub'a	= çiçek ke'si
98) Kuffe	= küfe, sepet
99) Kafîr	= kovan
100) Kaffûr	= hurma çiçeğinin kapsülü, kılıfı
101) Kaffûret	= büyük sepet
102) Kafîz	= b. n. kile (hububat için)
103) Kuffaz	= b. n. eldiven
104) Kaf'at	= sepet
105) Kuffaat	= tuzak
106) Kafl	= kapamak, saklamak
107) Kamâs	= büyük deniz, muhit
108) Kamîs	= gömlek
109) Kamata	= sarmak, kundaklamak (çocuğu)
110) Kumat	= sargı, kundak
111) Kîmtar	= çekmece, bukağı
112) Kum'al	= karnı büyük tencere, kap
113) Kam'ül	= büyük kupa
114) Kumkul	= b. n. kadeh, şişe
115) Kava'	= (karın) boş olmak, açlık
116) Ke's (Keys)	= kupa, bardak
117) Kubbe	= yumak (iplik)
118) Kebab	= ağ
119) Keber	= davul
120), Kebs	= muhasara etm. kuşatmak; bürünmek
121) Kebeşe	= avuçlamak
122) Kibel	= bağ, zincir
123) Kâbul	= avcı ağı
124) Kûban	= haşa (at örtüsü)
125) Kübvet	= küçük kutu (tütsü için)
126) Keff	= avuç, aya
127) Kiffet	= avcı ağı
128) Keft, Kift	= küçük tencere
129) Kefit	= çuval, torba

- 130) **Kefere** = örtmek, kapamak
131) **Kefr** = mezar
132) **Kefer** = hurma çiçeğinin kılıfı, zarfı
133) **Kevafir** = küpler
133) **Kibas** = mayo; çocuk bezleri
135) **Kefene** = sarmak (ölüyü bir **kefene**)
136) **Kümm** = kol (yen)
137) **Kümmet** = takke
138) **Kimm** = çiçek ke'si, kılıfı
139) **Kemere** = örtmek; sarmak; kaplamak
140) **Kemen**
 Mekmen = pusu, gizlenme yeri
141) **Kema** = saklamak, gizlemek
142) **Küb** = kupa, fincan
143) **Küvare** = kovan
144) **Mikver** = sarık
 V. b., v. b.
-